

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ТУЗИЛМАЛАРИНИ СУБСИДИЯЛАШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Хатамов Адхам Собирович

мустақил изланувчиси

ЎзРҚХВ озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги

соҳасида стратегик ривожланиш

ва тадқиқотлар халқаро маркази

E-mail: xatamov35@gmail.com

ORCID: 0009-0006-2646-4315

Аннотация

Мазкур мақолада қишлоқ хўжалигини кредитлаш ва субсидиялаш ривожланган ҳамда ривожланаётган давлатлар тажрибалари ўрганилган. Ривожланган давлатларда қишлоқ хўжалиги тўлиқ давлат томонидан субсидиялар ажратилиши кузатилса, айрим давлатларда субсидиялаш билан бир қаторда паст фоизли ёки фоизсиз кредит бериш билан қўллаб-қувватланади. Шу билан бирга, қишлоқ хўжалиги фаолиятини молиялаштиришда банк кредитларини ва давлат бюджетидан субсидия ажратиш жараёнлари таҳлил қилинган ҳамда тегишли хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: қишлоқ хўжалиги, озиқ-овқат маҳсулотлари, молиялаштириш, субсидия, банк кредити, фоиз ставкаси, кредит rischi, ишлаб чиқариш технологияси, давлат бюджети маблағлари ҳисобидан субсидиялаш.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СУБСИДИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СТРУКТУР

ХАТАМОВ АДХАМ СОБИРОВИЧ

независимый исследователь

Международного центра стратегических

разработок и исследований в

области продовольствия

и сельского хозяйства МСХРУз

E-mail: xatamov35@gmail.com

ORCID: 0009-0006-2646-4315

Аннотация

В статье рассматривается опыт развитых и развивающихся стран по

кредитованию и субсидированию сельского хозяйства. В развитых странах сельское хозяйство полностью субсидируется государством, а в некоторых странах оно поддерживается субсидированием, а также низкопроцентными или беспроцентными кредитами. В статье проанализирован процесс выделения банковских кредитов и субсидий из государственного бюджета на финансирование сельскохозяйственной деятельности и сформулированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: сельское хозяйство, продукты питания, финансирование, субсидия, банковский кредит, процентная ставка, кредитный риск, технология производства, субсидирование за счет средств государственного бюджета.

OVERSEAS EXPERIENCE OF SUBSIDIZING AGRICULTURAL STRUCTURES

KHATAMOV ADKHAM SOBIROVICH

*Independent researcher of the International
Center for Strategic Development and Research
in the field of food and agriculture of MARUz
E-mail: xatamov35@gmail.com
ORCID: 0009-0006-2646-4315*

Abstract

This article examines the experiences of developed and developing countries in crediting and subsidizing agriculture. In developed countries, agriculture is fully subsidized by the state, while in some countries, it is supported by subsidizing and providing low-interest or interest-free loans. At the same time, the processes of allocating bank loans and subsidies from the state budget in the financing of agricultural activities were analyzed and relevant conclusions were formed.

Keywords: agriculture, food products, financing, subsidy, bank loan, interest rate, credit risk, production technology, subsidization of funds from the state budget.

Кириш

Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишни чуқурлаштиришнинг устувор вазибалари мамлакат ҳаёти ва иқтисодиётида аграр соҳанинг тутган ўрни, республиканинг иқтисодий мустақиллигини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга эканлигидан келиб чиқади.

БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти ҳисоб-китобларига кўра, дунё аҳолиси «... ўсишининг ҳозирги суръати 2050 йилга келиб 9,7 миллиард кишига кўтарилишини прогноз қилинмоқда. Агар аҳоли сонининг ҳозирги ўсиши бир хил суръатда давом этса, унинг калорияга бўлган эҳтиёжи 70 фоизга ошади. Ривожланаётган мамлакатларда аҳоли ва ҳайвонлар озуқаси билан боғлиқ экинларга талаб қарийб икки баравар ошади»[2]. Муттасил ўсиб боровчи бундай талабни қондиришнинг бирдан-бир йўли қишлоқ хўжалигини интенсив ривожлантириш ва яратилган маҳсулотларнинг барчасини қайта ишлаш технологиялари комбинацияси ёки био-қайта ишлаш концепцияси орқали амалга ошириш занжирини узилмаслиги учун уларни ўз вақтида молиявий таъминлаш энг катта муаммолардан биридир.

Бундан ташқари, қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг энг кўп бошқариладиган тармоқларидан бири ҳисобланади. Катта йирик қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари, деҳқонларнинг мулк ҳуқуқи, уларнинг фаолиятини тартибга солиш усуллари, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва ишлаб чиқариш ресурслари ҳамда сектор учун хизматлар бозори ишлаб чиқиш доимо ислоҳотга муҳтож бўлиб қолмоқда.

Шу сабабли давлатимиз томонидан бозор иқтисодиётига ўтишнинг биринчи босқичида қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш ва уни бозор муносабатлари талабларига мос равишда ривожлантириш борасида қуйидаги асосий вазифалар белгилаб олинган:

- қишлоқда хўжалик юритишнинг янги шакллари кенг кўламда ривожлантириш, деҳқонлар ўзлари ишлаётган ернинг, етиштирилаётган маҳсулотнинг тўла ҳуқуқли хўжайинлари деб аниқ хис қилишларига имкон берадиган иқтисодий муносабатларни шакллантириш;

- пахтадан ва бошқа экинлардан бўшатиб олинаётган ер майдонларини фермер (деҳқон) хўжаликлари ташкил этишга бериш, шахсий томорқа ерларини кенгайтириш, қишлоқ меҳнаткашларига ер майдонларини мерос қилиб қолдириш ҳуқуқи билан умрбод фойдаланишга бериб қўйиш йўлини изчил олиб бориш;

- қайта ишловчи корхоналарни қишлоқ хўжалиги хом-ашёси етиштириладиган жойга мумкин қадар яқинроқ қуриш, қишлоқда ихчам саноат корхоналари ва цехлар бунёд этиш, меҳнатнинг классик шакллари, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатадиган фирмалар тармоғини кенг ривожлантириш[1].

Қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигининг ошиб бориши

барқарорлик дегани эмас. Бу энг аввало, молиявий ҳолатнинг барқарор бўлиши билан боғлиқдир. Чунки молиявий барқарорлик, биринчидан, деҳқон ижтимоий ҳаётининг яхшиланишини, иккинчидан, ерга, асосий воситаларга маблағ йўналтирилишини (инвестиция қилиниши) таъминлайди. Тупрок унумдорлигини сақлаш ва ошириш, ёхуд ишлаб чиқариш технологиясини такомиллаштириш, сарф-харажатни камайтириш ва пировардида барқарор ривожлантиришни таъминлаш имконияти яратишга олиб келади.

Республикамиздаги қишлоқ хўжалиги ривожининг кўлами ва ҳозирги кундаги даражаси, унинг истиқболдаги тараққиёти учун ҳали фойдаланилмаган катта имкониятлар мавжудлигини кўрсатади. Бутун иқтисодий ўзгаришлар халқ фаровонлиги, аграр ислохотларни чуқурлаштириш ва унинг натижалари шу потенциал имкониятлардан фойдаланиш даражасига боғлиқ.

Дунё ҳукуматлари томонидан бугунги кунда аграр соҳа тармоқларини кўллаб-қувватлашга қаратилган бир қатор сиёсий дастурлар ишлаб чиқилиб, амалиётга тадбиқ қилинмоқда. «Унда қишлоқ хўжалигида фаолият олиб бораётган иқтисодий субъектларнинг даромадларини рағбатлантириш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотишда нарх сиёсатини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқарувчиларнинг маълум бир харажатларини қоплаш мақсадида субсидиялар ажратиш, уларга солиқ имтиёзлари, имтиёзли шартлар асосида ишлаб чиқариш кредитлари ажратиш, айрим турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари учун протекционизм сиёсатини қўллаш каби чора-тадбирлар шулар жумласидандир. АҚШ, Канада, Бразилия, Россия, Хитой ва Европа Иттифоқининг айрим мамлакатларида шу усулда қишлоқ хўжалигини кўллаб-қувватлаш ва унинг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган дастурларга устуворлик қаратилиши натижасида ҳозирги кунда улар дунё бўйича қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг йирик экспортчилари ҳисобланишади. Шунингдек, бозор иқтисодиёти шаклланаётган ва ривожланаётган мамлакатларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришда 60 фоиз аҳоли банд бўлса, ривожланган мамлакатларда ушбу кўрсаткич бор йўғи 10 фоизни ташкил этади»[16]. Қишлоқ хўжалигини субсидиялаш тажрибаларини ўрганишда давлатларни ривожланган ва ривожланаётган турларга ажратган ҳолда таҳлил этиш мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар шарҳи

Мамлакатимиз иқтисодчиларидан проф. А. В. Вахабовнинг хулосасига кўра, қишлоқ хўжалигида «... етиштирилган маҳсулотларини қайта ишлашга

ихтисослашган кичик бизнес субъектларига берилган инвестицион кредитларнинг фоиз ставкаларини давлат маблағлари ҳисобидан бонификация қилишни жорий қилиш лозим. Бунинг натижасида кичик бизнес субъектларининг инвестицион кредитларни қайтариш имконияти ошади, инвестицион кредитлар бераётган банкларнинг фаолиятидаги кредит risksи даражаси пасаяди» [3].

А. Боймуратов республикамиздаги «... тижорат банклари томонидан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларига тижорат банклари томонидан бериладиган кредитлар фоиз ставкасининг камида 25 фоизини давлат бюджетининг маблағлари ҳисобидан субсидиялашни жорий қилиш лозим»[4], деган фикрга келган. Ушбу фикр жуда ҳам ўринли бўлиб, қишлоқ хўжалиги корхоналари етиштирган маҳсулотни ўзи режалаштирган нархларда сотаолмаслиги оқибатида кредит тўловларини тўлашда муаммоларга дуч келмоқда.

Таҳлил ва натижалар

Дунёда қишлоқ хўжалиги ривожланган ҳамда иқтисодий жиҳатдан ривожланган АҚШ «... қишлоқ хўжалигининг самарадорлиги бўйича дунёда биринчи ўринда туради, бу соҳада мамлакат ишчи кучининг атиги 2 фоизи ишлайди. Америка Қўшма Штатлардаги қишлоқ хўжалиги кўплаб инновацион ечимлардан фойдаланиб, фермерларга арзон нархда кўпроқ маҳсулот ишлаб чиқариш имконини беради. Масалан, генетик модификацияланган уруғлардан фойдаланиш ва тўғридан-тўғри экиш фермерларнинг техника, ёқилғи ва пестицидлардан фойдаланиш харажатларини камайтиради» [5].

Шунингдек, АҚШ табиий-иқлимий шароит жиҳатидан «... қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун жуда қулай шарт-шароитга эга бўлган мамлакатлар қаторига киради. Бундай устунлик ҳисобига АҚШ фермерлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш Европа Иттифоқи (ЕИ) мамлакатлари фермерларига нисбатан 1,6-1,7 марта кам харажат ҳисобига амалга оширилади. Шунингдек, ушбу кўрсаткич Россия фермерларига нисбатан 2,5 марта, Японияга нисбатан эса 3,0 марта арзон ҳисобланади. АҚШ қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ва унинг рақобатбардошлигини оширишда жаҳон бўйича табиий-иқлим шарт-шароитлар жиҳатдан бундай устунликка эга бўлишига қарамай, аграр соҳага йўналтирилаётган давлат харажатлари ҳажми бўйича дунёда етакчи ўринни эгаллайди. БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти экспертлари томонидан амалга

оширилган ҳисоб-китоб натижаларига кўра, 2001-2021 йилларда АҚШ қишлоқ хўжалигига йўналтирилган йиллик марказий ҳукумат харажатлари ҳажми ўрта ҳисобда 24,4 млрд. АҚШ доллардан зиёдни ташкил этмоқда» [5].

Яна бир муҳим жиҳат шундаки, «АҚШ аграр сектори муаммолари билан боғлиқ илмий тадқиқотлар ўтказиш борасида жаҳонда етакчи мамлакатлар қаторига кириб, ушбу соҳада амалга оширилаётган барча илмий тадқиқотлар давлат бюджети ҳисобидан молиялаштирилади. Шунингдек, давлат фермер хўжаликларини қишлоқ хўжалигига оид инновацион ишланмалар тўғрисида хабардор қилиш мажбуриятини ҳам ўз зиммасига олган. Инновацион ишланмалар ва лойиҳаларни амалиётга татбиқ этиш истагида бўлган фермер хўжаликлари учун имтиёзли кредитлаш дастурлари мавжуд. АҚШда давлатнинг қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга сарфлаётган харажатлари ҳажми фермер хўжаликларининг хусусий сармояларидан 6,0 марта кўп бўлиб, ўрта ҳисобда ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажмининг 40,0 фоизига тенг ҳисобланади» [5].

Қишлоқ хўжалиги рақобатбардошлиги даражасини оширишнинг жаҳон амалиёти таҳлили шуни кўрсатадики, мамлакатларнинг халқаро савдо ташкилотига аъзо бўлиши уларнинг аграр соҳа тармоқларининг барқарорлиги, ички бозордаги мувозанатини таъминлаш билан бир қаторда, импорт ўрнини босувчи ва шу билан бирга экспорт ҳажмини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, ЕИ мамлакатларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ички ва ташқи бозордаги рақобатбардошлигини ошириш давлат субсидия механизмига асосланган. «ЕИга аъзо мамлакатлар фермерлари томонидан етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари умумий қийматининг ўрта ҳисобда 50 фоизи давлат субсидияси асосида қопланади»[5].

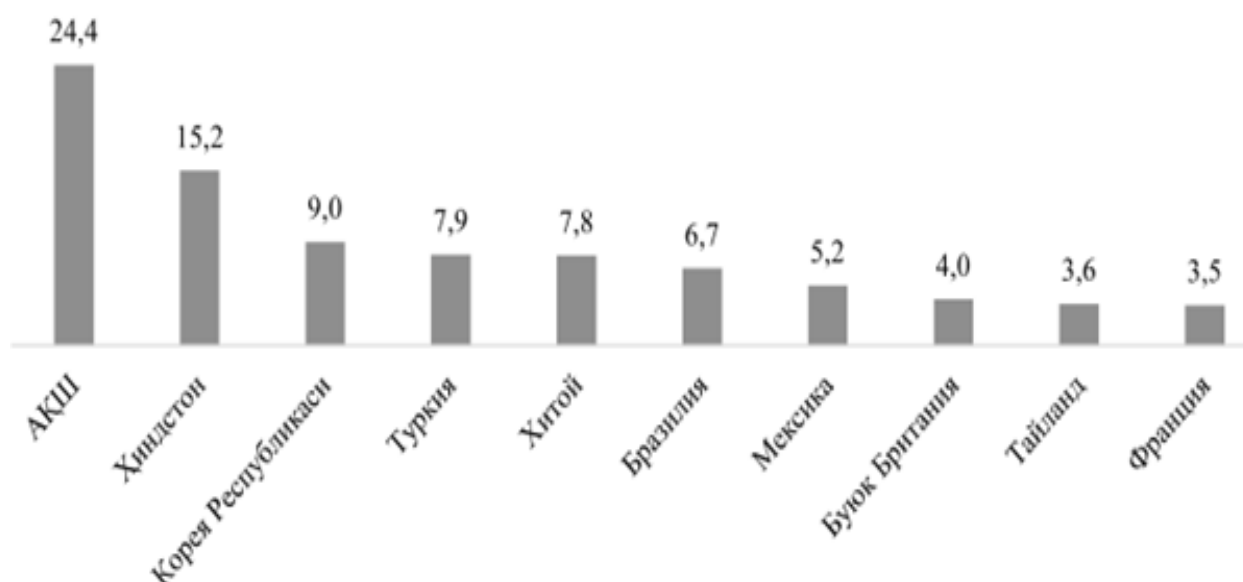
Шунингдек, ушбу мамлакатлар гуруҳида маҳаллий фермерлар учун ўз маҳсулотларини жаҳон бозоридаги ўртача нархдан юқорироқ нархда сотиш имконини берувчи компенсацион тўловлар ва тенглаштирилган солиқ сиёсати амал қилади. Амалга оширилган ислоҳотлар ўз самарасини бериб, ЕИга аъзо бўлган мамлакатларнинг озиқ-овқат хавфсизлиги таъминланиши билан бир қаторда, ички истеъмол бозорида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан тўлиқ ўзини-ўзи тўйинтира олиш имкониятига эга бўлди.

Тараққий этган мамлакатларда аграр соҳанинг самарадорлиги ва унинг рақобатбардошлигини ошириш қишлоқ хўжалигида кооперациялашувнинг юқори даражаси (маҳсулотларни қайта ишлаш, сақлаш, етказиб бериш, сотиш, фермерларга моддий-техник ва молиявий хизматлар кўрсатиш) ва

агросаноат интеграцияси ҳисобига амалга оширилади. Шунингдек, ушбу гуруҳ мамлакатларида қишлоқ хўжалигининг ҳосилдорлиги, ишлаб чиқариш муносабатларининг самарадорлиги, аграр соҳанинг рақобатбардошлигини ошириш, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни инновацион ривожлантириш, қишлоқ хўжалигида фаолият юритаётган иқтисодий субъектларнинг ривожланиш имкониятларини кенгайтириш ва қишлоқ жойларнинг барқарор ривожланишини таъминлашда агрокластерлашга муҳим эътибор қаратилади.

1-диаграмма.

Қишлоқ хўжалигига йўналтирилган ҳукумт харажатлари бўйича ТОП-10 та мамлакат* (млрд. АҚШ долл)

*БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган. <http://www.fao.org/faostat/ru/#data/IG/visualize>

Агрокластерларни шакллантириш ва уларни ривожлантириш орқали тараққий этган мамлакатлар «... халқаро рақобат муносабатларининг кучайиши шароитида қишлоқ хўжалиги, айниқса, озиқ-овқат хавфсизлиги соҳасида ҳимоявий чораларни ҳам амалга оширадилар»[6]. Жумладан, тараққий этган мамлакатларда ташкил этилган йирик интеграцион, кўп тармоқли агросаноат бирлашмалари илғор инновацион технологияларга асосланган ҳолда жаҳон қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг ярмидан зиёд қисмини ишлаб чиқаради. Бу турдаги агрохўжалик юритувчи субъектларнинг меҳнат унумдорлиги «... бошқаларга нисбатан 1,5-2,0 баробар юқори ҳисобланиб, бир-бирликдаги ер майдонида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштириш учун талаб этиладиган ресурслар ҳажми 2,0 марта кам бўлиб, улар томонидан ишлаб чиқарилаётган (етиштирилаётган) маҳсулотларнинг

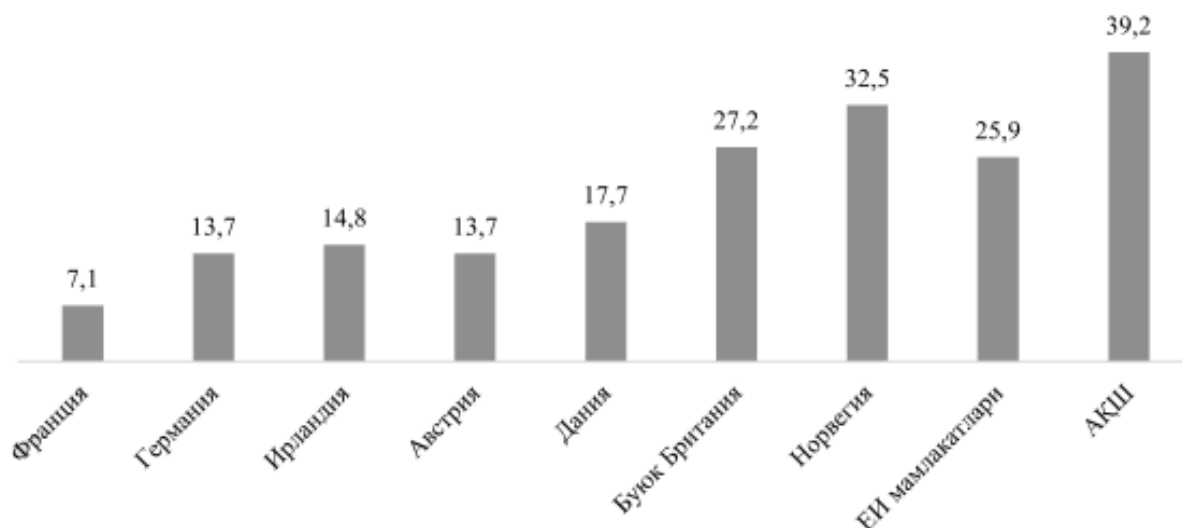
таннархи сезиларли даражада арзон ҳисобланади» [7].

Европа Иттифоқи мамлакатлари агрокластерлаштириш чора-тадбирларини амалга ошириш орқали қишлоқ хўжалигида, хусусан, чорвачилик билан шуғулланувчи фермер хўжаликлари ўртасида кооперациялашувни ривожлантиришган. Масалан, «Францияда бу турдаги кооперациялар 70 фоиз чўчка гўштини етиштирса, ушбу кўрсаткич Нидерландияда – 26,0 фоиз, Германияда эса 25 фоизни ташкил этади. Швецияда ҳам бу турдаги кооперацияларда кўплаб фермер хўжаликлари ўзаро бирлашган бўлиб, мамлакат ҳудудида жами 18 та минтақавий кооперациялар ташкил этилган деб баҳоланади. Шунингдек, фермерлар ҳақ-хукуқларини ҳимоя қилиш ва уларни ривожланишини қўллаб-қувватлаш мақсадида “Миллий фермерлар кооперативлари бирлашмаси” ташкилоти тузилган»[8].

Таҳлиллар кўрсатишича, ЕИ мамлакатларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш учун белгиланган нарх сиёсати ва маҳсулотларни экспорт қилишни давлат томонидан субсидиялаш каби чора-тадбирларга устуворлик қаратилган. Ғарбий Европа мамлакатларида эса агробизнес вакилларига фермер хўжалиги жойлашган ҳудуддаги табиий-иқлимий шароитдан келиб чиққан ҳолда субсидиялар ажратилади.

2-диаграмма.

**Аграр соҳага ажратилган субсидияларнинг
ЯИМдаги улуши, фоизда***

*БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган. <http://www.fao.org/faostat/ru/#data/IG/visualize>

Бунда фермер хўжалиги жойлашган ҳудудда қишлоқ хўжалиги

маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун табиий-иқлимий шароитлар қанчалик нуқулай бўлса, шу даражада кўпроқ давлат томонидан субсидия ажратилиши таъминланган. БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти экспертлари томонидан амалга оширилган ҳисоб-китоблар натижаларига кўра, 2001-2019 йилларда АҚШда қишлоқ хўжалигини ривожлантиришга ажратилган давлат субсидияларининг ЯИМдаги улуши 39,2 фоизга тенг бўлган ҳолда, жаҳонда етакчи ўринни эгаллайди. Шунингдек, ушбу кўрсаткич ЕИ мамлакатлари бўйича 25,9 фоизга тенг бўлиб, Норвегия 32,5 фоиз ва Буюк Британия 27,2 фоизни ташкил қилиб, ЕИ бўйича ўртача кўрсаткичдан юқори баҳоланади.

Исроилда ернинг 20 фоиздан камроғи қишлоқ хўжалиги талабларига мос келади, аммо фермерлар аҳолининг озиқ-овқатга бўлган эҳтиёжининг 95 фоизини таъминлайди. Бу ерда суғориш сувининг кескин танқислигини ҳисобга олиб, экинларни томчилатиб суғориш технологияси ишлаб чиқилган. Шу билан бирга, Исроил ҳукумати «... мамлакат қишлоқ хўжалигини қўллаб-қувватлайди, фермерларни сотиб олиш ва янги технологияларни жорий қилиш харажатларининг 40 фоизигача субсидия тақдим қилади. Ақлли деҳқончилик ёндашувининг асосий таркибий қисмлари дастурий таъминот, суғориш тизимлари, инновацион йиғим-терим ускуналари бўлиб, улар субсидия тизими туфайли арзонроқ тушади» [9]. Давлат, хусусий ва илмий секторлар ўртасидаги яқин ҳамкорлик туфайли, агросаноат мажмуасига янги технологияларни жорий этишнинг юқори суръатлари сақланиб қолинган. Исроил қишлоқ хўжалигининг ютуғи шундаки, табиий потенциалнинг пастлиги янги технологияларни жорий этишнинг юқори интенсивлиги ва самарадорлиги билан қопланади. Қишлоқ хўжалигида анъанавий ёндошувлар деярли қўлланилмайди, инновацияларнинг юқори даражаси минимал ресурс харажатлари билан соҳанинг максимал маҳсулдорлигига эришишга ёрдам беради.

Жанубий Корея Республикасида давлат томонидан тартибга солиш иқтисодиёт ва ҳаётнинг барча соҳаларига инновациялар ва замонавий технологияларни жорий этишга ҳар томонлама ёрдам беришга қаратилган. Қишлоқ хўжалиги юқори технологиялар соҳасидир. Мамлакатда қишлоқ хўжалигини инновацион ривожлантириш тажрибаси ноёбдир ва ундан ривожланаётган мамлакатларда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда ҳамда инновацион аграр тизимни шакллантиришда фойдаланиш мумкин. «2018 йилда Корея Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги бутун мамлакат бўйлаб “ақлли” фермер хўжаликларини ривожлантиришга маблағ

ажратиш ва уларнинг умумий майдонини 4,01 гектардан, 7 минг гектарга оширди» [17]. Бу ўзининг кутилган самарасини бериб келмоқда.

1-жадвал.

**Давлат томонидан қишлоқ хўжалигини қўллаб-қувватлашнинг
устувор йўналишлари***

Мамлакат	Давлат томонидан амалга оширилаётган қишлоқ хўжалиги рақобатбардошлигини оширишга қаратилган дастурлар
Европа Иттифоқи мамлакатлари (ўрта ҳисобда)	<ul style="list-style-type: none"> - қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ҳар 1 гектар майдон учун ўртача 298 АҚШ долл. ажратилади; - қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун сарфланган харажатларнинг 50 фоизи давлат субсидияси ҳисобидан қопланади; - қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари чакана нархларини давлат томонидан белгилаш; - қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспортини давлат томонидан субсидиялаш; - маҳаллий фермерлар учун ўз маҳсулотларини жаҳон бозоридаги ўртача нархдан пастроқ нархда сотиш имконини берувчи компенсацион тўловлар ва тенглаштирилган солиқ сиёсатини амалга оширилиши. Бу турдаги дастурлар Европа Иттифоқи мамлакатларини озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўз-ўзини таъминлай олиш имкониятини (масалан, буғдой – 177 фоиз, шакар – 95 фоиз, сут ва сут маҳсулотлари – 120 фоиз, мол гўшти – 109 фоиз) сезиларли даражада оширди.
Финляндия	<ul style="list-style-type: none"> - фермерлар фойдасида давлат субсидияларининг улуши 71 фоизни ташкил этади.
Франция	<ul style="list-style-type: none"> - ички бозорда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари нархи кафолатланган даражадан арзонлашганда, фермерлар учун маҳсулот етиштириш, сақлаш ва қайта ишлаш учун сарфлаган харажатларига мос равишда компенсацион тўловлар амалга оширилади; - хориж мамлакатларидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини импорт қилишга қарши протекционизм сиёсати қўлланилади, жумладан, юқори белгиланган харид нархлари, божхона тўловлари каби чоралар шулар жумласидандир.
Швеция	<ul style="list-style-type: none"> - ишлаб чиқарилган (етиштирилган) қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари умумий қийматининг 73 фоизи давлат бюджетидан субсидияланади; - фермерлар фойдасида давлат субсидияларининг улуши 59 фоизни ташкил этади
Япония	<ul style="list-style-type: none"> - ишлаб чиқарилган (етиштирилган) қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари умумий қийматининг 90 фоизи давлат бюджетидан субсидияланади; - мамлакат ҳудудига гуруч импорт қилиш қатъий таъқиқланган; - фермерлар фойдасида давлат субсидияларининг улуши 75 фоизни ташкил этади.
Исроил	<ul style="list-style-type: none"> - қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ҳар 1 гектар майдон учун ўртача 473 АҚШ долл. ажратилади.
АҚШ	<ul style="list-style-type: none"> - қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ҳар 1 гектар майдон учун ўртача 324 АҚШ долл. ажратилади; - қишлоқ хўжалиги ривожлантиришга 2018-2019 йилларда ўрта ҳисобда 59,5 млрд. долл. ажратилган;

	- фермерлар фойдасида давлат субсидияларининг улуши 30 фоизни ташкил этади.
Канада	- қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ҳар 1 гектар майдон учун ўртача 180 АҚШ долл. ажратилади; - сут ва сут маҳсулотлари ишлаб чиқариш харажатларининг 90 фоизи давлат бюджети томонидан дотацияланади; - аграр соҳани ривожлантиришга давлат харажатларининг ЯИМдаги улуши 26 фоизга тенг.
Россия	- қишлоқ хўжалигида фойдаланилаётган ҳар 1 гектар майдон учун ўртача 110 АҚШ долл. ажратилади; - фермерлар учун ажратилган кредитлар фоизининг маълум бир қисми давлат субсидияси асосида қопланади; - қишлоқ хўжалигида фойдаланиш учун техник воситалар, асбоб-ускуналар ишлаб чиқарувчилар учун харажатларининг 25-30 фоизи давлат субсидияси ҳисобига қопланади.

*Интернет сайтлари маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.
<http://www.fao.org/faostat/ru/#data> — <http://m.government.ru/docs/33993/>

Тайванда сўнгги «5-10 йил ичида инновацияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун давлат 100 миллион АҚШ долларгача маблағ ажратди, шу жумладан тадқиқот марказларини яратиш, дастурий таъминот ва мобил иловаларни ишлаб чиқиш ҳамда фермерлар учун катта ўқув дастури ишлаб чиқилди. Иложи борица кўпроқ воситачиларни бозордан чиқариш, фермерлар, маҳсулотни қайта ишлаш корхоналари ва чакана савдо тармоқларининг даромадлилигини ошириш учун давлат Интернет-порталларни яратишни йўлга қўйди. Фермерлар уларда ўз саҳифаларини сақлаб туриши ва шу тариқа ишлаб чиқарган маҳсулотларини бозорда илгари суриши мумкин» [18]. Порталда янги органик маҳсулот сотиб олишга қизиққан шаҳарлардаги хусусий харидорларга ва улгуржи харидорларг, процессорларга кириш имконияти мавжуд.

Аргентинада давлат даражасида экинларнинг ҳолатини кузатиш, тупроқларнинг ҳолатини назорат қилиш, маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш тизими жорий этилмоқда. «Сунъий йўлдош маълумотлари доимий равишда сотиб олинади, умумий Интернет портали орқали аналитик маълумотлар об-ҳаво станциялари, корхоналар, илмий-тадқиқот марказлари, лабораториялардан олинади ва улар фермерларга маълумотларни олиш учун хизмат вазифасини ўтайди»[19].

Японияда Қишлоқ хўжалиги вазирлиги маълумотларига кўра, мамлакатда «... фермерлар сони 56 фоизга камайиб, 1,82 миллион кишини ташкил этди, уларнинг ўртача ёши ўша даврга нисбатан 59 ёшдан 67 ёшгача ўсди, бунга сабаб қишлоқ болалари шаҳарларда, иш ҳақи кўпроқ бўлган

жойда ишлашни афзал кўришади. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун Япония қишлоқ хўжалиги вазирлиги 2014 йилда “ақлли” қишлоқ хўжалиги сиёсатини қабул қилди, бу фермер хўжаликларининг маҳсулдорлигини ошириш учун робототехника ва ахборот технологияларини ривожлантиришга қаратилган. Масалан, Кубота дала ишларининг бир қисмини автоматлаштириш учун қарийб 11 миллион иенга тенг автоном тракторлар ва пестицид пуркайдиган дронлар ишлаб чиқарилди ва Seven-Eleven ўзининг биринчи автоматлаштирилган фермасини очди. Японияда “ақлли” қишлоқ хўжалигининг бозори 14 фоизга ўсиб, 14,7 млрд иенгача ва келгуси беш йил ичида 33,5 млрд иенгача деярли икки барабар кўпайиши кутилмоқда»[21].

Мутахассисларнинг фикрига кўра, Россияда «... қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлиги бугунги кунда, масалан, Германия унумдорлигидан уч барабар орқада қолмоқда ва ҳосилдорлик Германия ва АҚШдаги иш ҳақидан 2,5-3 барабар паст. Россияда қишлоқ хўжалигида рақамли технологиялардан фойдаланишнинг асосий жиҳатлари сифатида қишлоқ хўжалигининг маҳсулдорлигини ошириш ва йўқотишларни пасайиштириш бўлиб ҳисобланади»[13].

Ҳозирги кунда инсон фаолиятининг деярли барча соҳаларида рақамли технологиялардан фойдаланиш глобал миқёсда тез суръатлар билан ўсмоқда. Қишлоқ хўжалиги бундан мустасно эмас, шу жумладан Ўзбекистон Республикасида ҳам сўнгги йилларда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш соҳасида Президентимизнинг бир қатор фармон ва қарорлари қабул қилинган. Соҳа мутахассислари рақамли трансформациялар туфайли қишлоқ хўжалигининг умумий маҳсулдорлиги 2030 йилга келиб қарийб 60%га ошиши керак, шунда озиқ-овқат етишмовчилигига дуч келинмайди. Рақамли агротехнологиялар соҳасидаги ушбу тенденциялар ва янгиликлар билан боғлиқ ҳолда, Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги шароитида “Ақлли қишлоқ хўжалиги” ни амалга ошириш концепциясининг лойиҳаси умумий кўриб чиқиш ва муҳокама қилиш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар порталида эълон қилинди. Ушбу концепциянинг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини ошириш, чорвачилик маҳсулдорлигини кўтариш, экинлар ва ерларни зараркунандалар ва турли ҳашаротлардан ҳимоя қилиш, ташқи экинларни турли хил экинлар ҳосилдорлигига таъсир этишини бартараф этиш, шунингдек, замонавий қишлоқ хўжалиги усулларини жорий этиш ва ишлаб чиқариш маъданиятини оширишдан иборат.

Хулоса

Хулоса ўрнида қайд этиш мумкики, агросаноат мажмуи бутун дунёда иқтисодиётининг муҳим тармоғи ҳисобланади. Соҳада олиб борилаётган ислохотлар ўзининг бир қатор ижобий натижаларини бериб озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Аграр соҳада фермер хўжаликлари учун рақобатбардошликни таъминлаш ва ўзгаришларга мослашиш учун молиялаштириш жуда муҳимдир. Фермер хўжаликлари молиявий маблағларга эга бўлиши ва уни топишни яхшироқ тушуниши даромадларни ошишига ва барқарор деҳқончилик амалиётини қўллашга ёрдам беради.

Амалга оширилган тадқиқот натижасида деҳқон ва фермер хўжаликлари ишлаб чиқарган маҳсулотлари нархи тушиб кетганда давлат бюджетидан субсидия бериш орқали харажатларни қоплаш, қишлоқ хўжалиги корхоналари олган хорижий валютадаги кредитларининг миллий валюта курси ўсиши туфайли юзага келган зарарларини субсидиялаш зарурлиги исботланди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сонли Фармони. <https://lex.uz/docs/4567334>

2. Feroz Khan, Yousaf Ali «Moving towards a sustainable circular bio-economy in the agriculture sector of a developing country» Ecological Economics Volume 196, June, 2022.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800922000647>

3. Vahobov A.V. Qishloq aholisi turmush darajasini oshirishda bank tizimining o'rnini. Qishloq taraqqiyoti va aholi turmush darajasini oshirishda bank-moliya tizimining o'rnini. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent: Moliya, 2009. – B. 22.

4. Боймуратов А.Ж. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тижорат банклари томонидан кредитлаш амалиётини такомиллаштириш йўллари. И.ф.н. ... дис. автореферати. – БМА, 2008. – 22 б.

5. БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти маълумотлари. <http://www.fao.org>

6. Насруллаева Т.Д. Стратегические приоритеты развития кластеров в АПК региона / Т.Д.Насруллаева // Вопросы структуризации экономики. –

2010. – № 1. – С. 174-177.

7. Грей К. Роль государства в аграрном секторе США // Экономика сельского хозяйства России. – 1997. – № 4. – С. 31-32.

8. Милосердов В.В. Многоукладная экономика АПК: состояние и перспективы // АПК: экономика, управление. – 2012. – № 2. – С. 10-21.

9. Об изменениях в порядке предоставления субсидий производителям сельскохозяйственной техники. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://m.government.ru/docs/33993/>

10 Об изменениях в порядке предоставления субсидий производителям сельскохозяйственной техники. Режим доступа: <http://m.government.ru/docs/33993/>

11. Юнусова П.С. Создание региональных научно-инновационных и производственных кластеров для модернизации аграрного сектора экономики. //Материалы IX Международной научно-практической конференции «Региональные проблемы преобразования экономики: интеграционные процессы и социально-экономическая политика региона» (Махачкала, 5 декабря 2018 г.). Махачкала, ИСЭИ ДНЦ РАН. – 2018.

12. Юсупова П.С., Ахмедова Ж.А. Зарубежный опыт достижения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции. //Региональные проблемы преобразования экономики, № 2, 2019. – С. 21-27

13. Абдуллаева И.М. “Ақлли” кишлок хўжалиги – хориж тажрибаси ва инновацион технологиялар.//Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020 yil. <http://iqtisodiyot.tsue.uz>.

14. Абдиев М.Ж. Основные направления агропродовольственной политики Киргизской Республики в условиях интеграции в Евразийский экономический союз // Общество и экономика. – 2017. – № 3, 4. – С. 136.

15. Приходько Т. Управление сельским хозяйством во Франции // АПК: экономика управления. – 1996. – № 2. – С. 27.

Интернет сайтлари

16. <http://www.agroprod mash-expo.ru>

17. <https://www.crunchbase.com/organization/the-korea-agriculture-technology-promotion-agency>

18. <https://www.fbs.com/companies/agriculture/taiwan/co> маълумотлари маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоблари..

19. <https://www.ifad.org/en/web/operations/w/country/argentina> маълумотлари маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоблари..

20. <https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/wp-content/uploads/2016/05/mAgri-VAS-Toolkit-2016.pdf>

21 <https://www.maff.go.jp/e/policies/agri/index.html> маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоблари.

22. <https://www.cropin.com/iot-in-agriculture>